

MİHRÎ HATUN DİVANI'NDAN İKİ GAZELİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Günay TULUM*

Öz

Klasik Türk Edebiyatı'nda divanı günümüze ulaşabilmiş ilk kadın şair, Mihrî Hatun'dur. Kadı ve şeyh ailesinden gelen, malumat sahibi, Amasya sarayındaki hamilerinin şiir meclislerinde bulunan Mihrî, Necâtî'ye yazdığı nazireleriyle bilinir. Bu yazıda, biyografik veriler üzerinden Mihrî'nin divan şairleri arasındaki yerini belirleme amacı taşınmadığından öncelikle hayatı ve eseri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Makaleye konu olan *Mihrî Divanı*'nda “-âr+eteğin” kafiye+redif dizilişinde iki gazeli vardır. Bu şiirlerden “Düşdüm ayaklara elden komadum yâr eteğin/Gerçi yârüm komadı bir nefes ağyâr eteğin” matlalı gazel, *Mecma'u'n-Nezâ'ir* ve *Pervâne Bey Mecmuası*'nda Necâtî'nin aynı kafiye ve redifle yazılmış “Şöyle muhkem tutayın bir dahi dil-dâr eteğin/Yâ elüm kat' ideler yâ keseler yâr eteğin” matlalı gazeline nazire olarak kayıtlı toplam yirmi bir şiirin içinde yer almaktadır. Bu nazire izleğinde dikkati çeken şu olmuştur: Mihrî'nin bu gazeli, Pervâne Bey'de sirkatin çeşitlerinden “nesh”e uyacak şekilde şair Emrî'ye ait gösterilmiştir. Söz konusu gazel, *Emrî Divanı*'nda aynı kafiye ve redifle yazılmış iki şiirden biridir. Öyleyse XVI. yüzyıl şairi Emrî'nin XV. yüzyılın ikinci yarısında doğan ve XVI. yüzyılın başlarında vefat eden Mihrî'nin divanını okuduğu ya da onun şiirlerinden haberdar olduğu söylenebilir. Hatta bu nazire ağı, Mihrî'nin etkileme-etkilenme ekseninin her iki tarafında yer alabildiğini de ispatlar niteliktedir. Mihrî'nin her iki gazeline de geçen *نامی* şeklinde yazılan kelimenin şimdiye kadar bir özel isim gibi kabul edilip Nâmi/Nâmî okunduğu; ancak bu şekildeki okumanın grameri bozduğu ve anlam bulanıklığına sebebiyet verdiği fark edilmiştir. Makalede, kelimenin Türkçe belirtme eki almış nâm kelimesi hâlinde; yani “nâmi” olarak okunması gerektiği teklif edilmiştir. Ayrıca bağlamdan hareketle “yakasuz nâm” için ariflikle alakalı olmak üzere kâğıt üstünde yazmayan, daha tarif edilmemiş, henüz rütbe olarak omuza takılmamış rütbe tanımı yapılmıştır. Bu teklif üzerinden şimdiye kadar “Öl diril ol yakasuz Nâmi eğer 'ârif isen” şeklinde okunan beytin neden “Öl diril al yakasuz nâmi eğer 'ârif isen” biçiminde okunması gerektiği de açıklanmıştır. Son olarak Mihrî ve Emrî'nin aynı dış yapıdaki ikinci gazellerinin kafiye taşıyan ya da anlatının kurgulandığı müşterek kelimeleri ile ifade benzerlikleri göz önüne alındığında Necâtî'ye nazire olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Mihrî Hatun, Necâtî, Emrî, gazel, “-âr+eteğin” kafiye+redif dizilişi, nazire.

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana bilim dalı, Eskişehir/Türkiye, gcelikelden@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3409-7341

WHAT TWO GHAZALS MAKE US THINK FROM MİHRÎ HATUN'S DIWAN

Abstract

Mihrî Hatun is the first female poet in Classical Turkish Literature whose divan has survived to the present day. Coming from a family of judges and sheikhs Mihrî was well-informed. She participated in the poetry assemblies of her patrons in the Amasya palace. She is known for his nazires to Necâtî. This article does not aim to determine Mihrî's place among Divan poets through biographical data. First of all, brief information about Mihrî's life and work is given. In the *Mihrî Divan*, which is the subject of the article, there are two ghazals in the rhyme+redif sequence of "-âr+eteğin". Among these poems, the ghazal with the matla "Düşdüm ayaklara elden komadum yâr eteğin/Gerçi yârüm komadı bir nefes ağyâr eteğin" is included in a total of twenty-one poems in *Mecma'u'n-Nezâ'ir* and *Pervâne Bey Mecmuası*, which are registered as a *nazires* [nazire a poem modeled after another in terms of form and content] to Necâtî's ghazal with the same rhyme and redif "Şöyle muhkem tutayın bir dahi dil-dâr eteğin/Yâ elüm kat' ideler yâ keseler yâr eteğin". In this *nazire* chain it has been noted that this ghazal of Mihrî is shown to belong to the poet Emrî in *Pervâne Bey*, in accordance with the so-called "*nesh*" form of *sirkat*. The ghazal in question is one of the two poems in *Emrî Divan* written with the same rhyme and redif. The aforementioned ghazal is one of the two poems in *Emrî Divan* written with the same rhyme and redif. Therefore, it can be said that the 16th century poet Emrî read the divan of Mihrî, who was born in the second half of the 15th century and died in the early 16th century, or was aware of her poems. In fact, this *nazire* network proves that Mihrî was able to be on both sides of the affecting and being affected axis. The word written as نامی which is used in both of Mihrî's ghazals has been accepted as a proper name and read as Nâmi/Nâmî until now; however, it has been realized that this reading disrupts the grammar and causes ambiguity in meaning. In the article, it was suggested that the word should be read as the word nâm with the Turkish accusative suffix, i.e. "nâmi". In addition, based on the context, "yakasuz nâm" was defined as a rank that is not written on paper, has not yet been described, and has not yet been worn on the shoulder, related to sage. Through this proposal, it is also explained why the couplet, which has been read as "Öl diril ol yakasuz Nâmi eğer 'ârif isen", should be read as "Öl diril al yakasuz nâmi eğer 'ârif isen". Finally, Mihrî and Emrî's second ghazals which have the same external structure, can be said to be *nazires* to Necâtî, given their similarities in rhyme or in expression with the common words.

Keywords: Mihrî Hatun, Necâtî, Emrî, ghazal, "-âr+eteğin" rhyme+redif sequences, nazire [imatio]

Giriş

İslamiyet öncesi göçebe hayatın sosyal şartları içinde Türk kadın ve erkeği birbirinin yanında ve sağlıklı bir iletişim hâlinde iken İslamiyet dairesine girilmesiyle önce birbirinden ayrılmış, sonra merkeze yerleştirilen hâkimiyet sahibi erkeğin karşısında kadın hem toplumda hem edebiyat meclislerinde hem de edebî metinlerde hep dışarıda/kıyıda bırakılan, eksik, zararlı, tehlikeli olarak kodlanmıştır.

Şöyle ki *Kur'ân-ı Kerîm*'de güzelliği ile övülen Züleyha değil, Yûsuf'tur. Güzellik algısının Eski Yunan, İran, Hint kültüründe ve dahi Osmanlı şiir geleneğinde erkek üzerinden kurgulanması (Yalçınkaya, 2012: 115), egemen zihin ikliminin erkekten yana olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilhassa İstanbul'un fethinin İran ve Bizans saraylarındaki harem şartlarını Osmanlı sarayına taşımasıyla şehirlerdeki Türk kadını, konak veya sarayın harem gizliliği içinde yaşamaya başlamıştır (Çetinkaya, 2008: 281). Dinî, sosyal, kültürel zorlamalar nedeniyle toplumda gittikçe silikleşen kadınlar, dış dünyaya ancak baba, abi, koca, hoca gibi erkek ağının sınırlarıyla açılabilmişlerdir (Şenödeyici, 2023: 309).

Kadın şairlerin aile çevrelerine bakıldığında babalarının kadı, kazasker, vali, beylikçi, müneccimbaşı, nazır, paşa, şeyhülislam, müderris, şeyh gibi yönetici, ordu, ulema sınıfına mensup eğitilmiş kişiler oldukları görülür (Kızıltan, 1996: 104; Havlioğlu, 2010a: 35; Kutlar Oğuz, 2024: 721).

Makbul bir şair olmak için belli bir eğitim aşamasından geçmek, usta şairlere nazireler yazmak ya da usta şairlerle çalışmak ve şiir meclislerine dayalı sosyal bir sürece dâhil olmak gerekliliklerine sahip, (Havlioğlu, 2010b: 105) ataerkil normlarla çevrili klasik Türk şiirinde kendini kalemiyle gösterebilen kadın şairlerin oldukça az sayıda olması şaşırtıcı değildir.

Tezkire ve mecmualardan hareketle kadın şairler hakkında yapılmış değerlendirmelerde kayıtlı yaklaşık altı bin divan şairinin içinde yüzde 0,5 ile yüzde 3,5 aralığında kadın şair olduğu aktarılmaktadır (Kızıltan, 1996; Cunbur, 2011; Köksal, 2023: 34; Kutlar Oğuz, 2024: 718; Öztoprak vd, 2024, İlhan, 2024: 159).

İşte böyle bir ortamda XV. yüzyılın sonlarında yaşamış, divan sahibi ilk kadın şair ünvanına sahip Mihri'nin büyük dedesinin Gümüşlüoğullarından Pîr İlyâs Şucâ'addîn-i Halvetî¹, babasının da Belâyî mahlaslı Kâdı Hasan-ı Amasyevî olmasının yanı sıra II. Bâyezid ve Şehzade Ahmed'in saraylarında Çeşmî, Şermî, Figânî, Kâmî, Melîhî, Münîrî, Makâmî gibi Türk şairleri; Basîrî, Penâhî, Kutbî gibi Acem şairleri ile hattatlar, nakkaşlar ve musikîşinaslar ile aynı ortamı paylaşması, Necâtî'yi kendine örnek alması ve ona nazireler yazmasıyla "erkeklerden oluşan bu güvenlik ağını kullanarak haremden agoraya çıktıgı"²; yani tanınır ve bilinir hâle geldiği/getirildiği söylenebilir.

Kadın şair sayısı düşünüldüğünde Necâtî'ye nazire yazarların çok büyük bir kısmı erkek şairdir. Bundan ötürü Mihri'nin erkek şairlerle kıyaslandığı ilk örnek olması dikkate değerdir (Kutlar Oğuz, 2024: 735).

Mihri'den bu yana divan şiirindeki kadın şairlerin söylemi farklılaştırıp farklılaştırmadıkları merak edilmiştir. Zehra Toska, divan edebiyatı geleneğini işaret eder ve kadın şairlerin geleneğin ölçülerinin dışına çıkmadan itirazlarını dile getirebildiklerini, hatta kadın kimliklerini yansıtacak imge ve motifleri kullanabildiklerini; fakat bu örneklerin ayırt edici olamadığını; çünkü kadın ya da erkek divan şairinin aynı âşğın sesini kullandığını ifade etmiştir (2006: 678-679). Gerçekten de Mihri Hatun hakkında biyografik bilgi sahibi olunmasaydı, Mihri mahlasının bir erkek şaire ait olduğu dolayısıyla şiirleri bir erkeğin söylediği iddia edilebilirdi.

Böylece XV. yüzyıldan itibaren kendilerini gösterebilmiş kadın divan şairlerinin Türk kadın tarihinin önemli figürleri olan Fatma Aliye (1862–1936) veya Halide Edip (1882–1964) gibi daha sonraki kadın yazarları doğurdıkları söylenebilir (Havlioğlu, 2010a: 52).

Mihri Hatun hakkında

Amasya doğumlu şairenin adı ve mahlası Mihri'dir. H. 860'da doğduğu bilinen Hâtemî mahlaslı Müeyyed-zâde Abdurrahmân ile yaşıt oldukları, birlikte büyüdüğü ve Sultan II.

Bâyezid'in meclisinde eş zamanlı bulundukları kabulünden hareketle Mihrî'nin 860/1455-56 ya da 865/1460-61 yılında doğmuş olabileceği düşünülmektedir. Bir in'âmat defterinde Mihrî'ye II. Bâyezid tarafından 917/1511-12 yılına dek toplam 13.000 akçe verildiği bilgisinden dolayı Mihrî'nin tahmini ölüm tarihi 920/1514-15'tir. Yaklaşık 60 yıl yaşayan Mihrî, Amasya'da ölmüş ve büyük dedesi Gümüşlüoğullarından Pîr İlyâs Şücâ'addîn-i Halvetî'nin türbesine gömülmüştür. *Meşâhirü'n-Nisâ* ve *Zâtî'nin Letâ'if*'i dışında onun İstanbul'da bulunduğunu düşündürecek bir kayıt olmadığından Amasya'dan İstanbul'a gidip gitmediği ise netlik kazanmamıştır.

Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu içinde "43 Va 2871" arşiv numarası ile kayıtlı bir mecmuada Mihrî mahlasıyla yazılmış 20 gazelin konu edildiği makalede geçen aşağıdaki beyit ilgi tutularak Mihrî Hatun'un en azından belli bir süre İstanbul'da bulunmuş olabileceği düşüncesinin kuvvetlendiği söylenmiştir (Aktaş, 2023: 108): Eyledük 'azm-i sefer çünkü Hicâz u Şâma/Cümle hûbân-ı Sitânbâl'a didik biz yâ hû (Vr. 51b)

Mihrî'nin şairliği tesadüfî değildir; zira o, Belâyî mahlasıyla şiirler de yazan Kâdı Hasan-ı Amasyevî'nin kızı olduğu için kültür seviyesi yüksek bir ortamda büyümüş, dinî bilgileri üst seviyede edinmiş, Arapça ve Farsçayı, bunların edebiyatları hakkındaki asgari malumatı öğrenmiştir. Bu birikimle ve şairlik yeteneğiyle dikkatleri çekmeyi başaran Mihrî, II. Bâyezid ve Şehzade Ahmet'in dinî ve edebî sohbet çevresine dâhil olmuştur. O, aynı zamanda kendi evini diğer şairlerle karşılıklı latifeler yazıp atıştığı; nazire söyledikleri bir edebiyat mahfili hâline getirmiştir. Beğenilen bir kadın olduğu, Hatemî ve İskender Çelebi ile yakınlığı ve hiç evlenmediği de onun hakkındaki kayıtlı bilgiler arasındadır. Mihrî Hatun'un bugün elde yalnızca *Dîvân*'ı vardır. *Dîvân*'ının içinde *Tazarru'-nâme* adlı bir de mesnevisi bulunur. *Dîvân* ve *Tazarru'-nâme* tenkitli metin³ olarak Prof. Dr. Mehmet Arslan tarafından yayımlanmıştır (2007, 2018) ([URL:1](#) "Mihrî")⁴.

Mihrî'nin "-âr+eteğin" kafiye+redif dizilişindeki iki gazeli

Mihrî Divanı'nda 124. ve 125. gazeller aruzun fe'ilâtün (fâ'ilâtün)/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün kalıbıyla "-âr+eteğin" kafiye+redif dizilişinde kaleme alınmıştır. Esasen bu iki gazel, Necâtî'nin özdeş vezin, kafiye ve redifte yazdığı "Şöyle muhkem tutayın bir dahi dil-dâr eteğin/Yâ elüm kat' ideler yâ keseler yâr eteğin" matlalı gazeliyle başlatılan nazire ağına dâhil gözükmektedir. Mamafih *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'de yalnızca "Düşdüm ayaklara elden komadum yâr eteğin/Gerçi yârüm komadı bir nefes ağyâr eteğin" matlalı 124. gazel, Necâtî'nin şiirine nazire sayılan gazellerin arasında anılmaktadır⁵. Ancak *Pervâne Bey Mecmuası*'nda oldukça ufak farklarla aynı gazel, Emrî Çelebi'ye ait gösterilmiştir.

Ele alınan tüm gazellerin "eski bir metnin ne kadar anlaşıldığının denetlenebilmesi için cümlelerin bugünkü dil kalıplarına aktarılması ölçütü"⁶ yerine getirilerek değerlendirildiği bu makalede önce Necâtî'nin zemin kabul edilen gazeli incelenmiştir. Akabinde Mihrî ve Emrî'nin bu nazire ağındaki birinci gazellerinden elde edilen tespitler ortaya konup, Mihrî ve Emrî'nin aynı vezin, kafiye ve redifte yazdıkları ikinci gazelleri de tetkik edilmiştir.

Necâtî'nin 410. gazeli şöyledir:

1. Şöyle muhkem tutayın bir dahi dil-dâr eteğin

Yâ elüm kat' ideler yâ keseler yâr eteğin

Sevgilinin eteğini bir daha öyle sıkıca tutayım ki ya elimi ya da onun eteğini kessinler.

2. Yakasından geçürübdür⁷ ser-i zülfün bilürüz

Nice çok başludur⁸ elden komaz inkâr eteğin

Sevgilinin saçının ucunu yakasından geçirdiğini; yani saçını bir çocuk gibi evlat edindiğini biliriz; fakat o, nasıl bir yalancıdır ki bunu yapmadığına dair inkâr eteğini elden bırakmaz.

3. Âferîn ol iki ferzâneye kim eyledi çâk

Biri sahrâ yakasın birisi kühsâr eteğin

O iki ferzaneye; yani o iki ârif âşığa; yani Mecnun ile Ferhad'a aferin; çünkü biri çöl yakasını, diğeri dağ eteğini yırttı; yani aştı/geçti.

4. Nice bir tolaşur ak boynuña zülfün nice bir

Yakaña dikmedi yâ zülf-i siyeh-kâr eteğin

Senin saçın ak boynuna daha ne kadar dolaşmış hâlde duracak, daha ne kadar? O kapkara saçlar, uçlarını bir türlü yakana sabitlemedi ya! (Âşık sevgilisinin boynunu görmek istemiştir.)

5. Yine gülşende meyûn 'aybını setr itmek için

N'ola rindâne tutarsam yine gül-zâr eteğin

Yine gülşende sarhoşluk ayıbını gizlemek için yine rintler gibi gülzâr eteğini; yani yolunu rintçe tutsam ne olur?

6. Beni öldürme ki Ferhâd'a felek kıydugına

Dögünür tolduruban taş ile taşlar eteğin

Beni öldürme; felek, Ferhad'a kıydığı için dağlar, eteğini taşla doldurup dövünür.

7. İşidürüz ki er erden biter⁹ ey tâze nihâl

Tutayın ben de varub 'âşık olanlar eteğin

Ey fidan gibi tâze sevgili! Er erden olurmuş, o hâlde ben de gideyim âşıkların eteğini tutayım.

8. Bu Necâtî nazara gelmedi göz yaşı gibi

Yire geçdi tutalı çeşm-i güher-bâr eteğin (Tarlan, 1963: 394-395)

Bu Necâtî, tıpkı gözyaşı gibi görülmedi; yani itibar görmedi; inci gibi gözyaşı döken gözün eteğini tutalı; yani yanağından döküleli beri göz yaşı gibi yere geçti; yani horlandı, küçük görüldü.

Latîfî'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*'sında bu gazelin matla beytiyle alakalı şu rivayet anlatılmaktadır (Canım, 2000: 520-521): Ahmed Paşa'nın "Destümi kesseñ kalur dâmân-ı lutfuñda elüm/Dâmenüñ kesseñ kalur destümde lutfuñ dâmeni" beytine karşılık Necâtî'nin "Şöyle muhkem tutayın 'aşk ile ben yâr eteğin/Ya elüm kat' ideler ya keseler yâr eteğin" beyti okunup, beyitler karşılaştırılırken meclise gelen Necâtî, alçakgönüllülük göstererek Ahmed Paşa'nın üstünlüğünü kabul eder ve "Necâtî'nün dirisinden ölüsü Ahmed'ün yegdür/Ki Îsâ göklere ağsa yine dem urur Ahmed'den" beytiyle meclise cevap verir.

Bu kayıttan sonra *Ahmed Paşa Divanı*'na müracaat edildiğinde 347. gazelin sadece 9. beyti değil 8. beytinin de Necâtî tarafından tanzir edildiği görülmüştür:

8. Dest-i dil lutfuñ eteğin şöyle muhkem tutdı kim

Tîğ-i hicrânüñ kesimez döstüm senden beni¹⁰

9. Ger elüm kesseñ kalur dâmân-ı lutfuñda elüm

Lutfuñı kesseñ kalur destümde lutfuñ dâmeni¹¹ (Tarlan, 1966: 349)

A.

Mihri'nin 124. (Arslan, 2007: 279), Emri'nin 385. gazeline (Saraç, 2002: 214) bakıldığında ilk üç beytin tamamen aynı olduğu ve Mihri'deki dördüncü beytin Emri'de beşinci beyit sırasında yer aldığı ve yalnızca mahlasların değiştirildiği fark edilmiştir.

Mihri: 1. Düşdüm ayaklara elden komadum yâr eteğin

Gerçi yârüm komadı bir nefes ağyâr eteğin

Emri: 1. Düşdüm ayaklara elden komadum yâr etegin

Gerçi yârüm komadı bir nefes ağyâr eteğin

Sevgilim, rakiplerin eteğini tutmayı bir an bile bırakmadıysa da ben yerlere düştüm; yani itibardan düştüm ama yine de sevgili eteğini bırakmadım.

Mihri: 2. Olalı ‘aşk ile şîrîn lebinüñ Ferhâd’ı

Dil-i dîvâne vatan eyledi tağlar eteğin

Emri: 2. Olalı ‘ışk ile şîrîn lebinüñ Ferhâd’ı

Dil-i dîvâne vatan eyledi tağlar eteğin

Deli gönül, tatlı dudağının Ferhad’ı olduğundan beri dağların eteğini kendine yurt edindi.

Mihri: 3. Değmedüm bir güle bu tâli‘i yok başımı gör

Tutaram bunca zamân oldu ki gülzâr eteğin

Emri: 3. Değmedüm bir güle bu tâli‘i yok başımı gör

Tutarum bunca zamân oldu ki gülzâr eteğin

Bunca zamandır gül bahçesine giderim; bir güle rastlamadım. Şu talihsizliğime bak!

Mihri: 4. Mihri yâr ister iseñ dâmen-i ağıâra yapış

Gül ele girmez imiş tutmayıcak hâr eteğin

Emri: 5. Emriyâ ister iseñ dâmen-i ağıâra yapış

Gül ele girmez imiş tutmayıcak hâr eteğin

Ey Mihri! Sevgili istersen rakiplerin eteğine yapış; zira dikenine dokunmadan gül, ele geçmezmiş.

Ey Emri! Dikenine dokunmadan gül, ele geçmezmiş; istersen sen de rakiplerin eteğine yapış.

Mihri’de beşinci, Emri’de dördüncü beyte gelindiğinde ise beyitlerin ikinci mısralarının (elden-elüñden tasarrufu dışında) bire bir, ilk mısralarının da son üç kelimesinin aynı olduğu görülmüştür:

Mihri: 5. Öl diril ol yakasuz Nâmi eğer ‘ârif isen

Hûblaruñ koma elden hele zinhâr eteğin

Emri: 4. Elüñe al yakasın ey dil eğer ‘ârif isen

Hûblarun koma elünden hele zinhâr eteğin

Mihri Hâtun’un divan neşrinde, beşinci beytin ilk mısrası için “Nâmi/ey dil” nüsha farkı verilmiştir (Arslan, 2007: 279). Bu mısra, *Mecma’u’n-Nezâ’ir*’e bu nüsha farkıyla yani “Öl diril ol yakasuz ey dil eğer ‘ârif isen” şeklinde kaydedilmiştir (Köksal, 2017: 1241). Pervane Bey’de Emri’nin bu mısrası “Öl diril al yakasın ey dil eğer ‘âkil isen” olarak kayıtlıdır (Gıynaş, 2017: 2004). Bu durumda söz konusu mısra dört türlü kullanılmıştır:

1. Öl diril ol yakasuz Nâmi eğer ‘ârif isen (Mihri)

2. Öl diril ol yakasuz ey dil eğer ‘ârif isen (Mihri)

3. Öl diril al yakasın ey dil eğer ‘âkil isen (Emri)

4. Elüñe al yakasın ey dil eğer ‘ârif isen (Emri)

İlk sıradaki okunuş, Nâmî mahlaslı veya isimli bir şairin varlığından hareket edildiğini düşündürmektedir; ancak bu kabul, Mihri’nin gazelinde “ayaklara düştüm, elden komadum, değmedüm, tutaram” gibi teklik birinci kişiyi gösteren ifadelerle konuşup, mahlasını da kullandıktan sonra beşinci beyitte birdenbire “Nâmî”ye neden seslenmiş olabileceği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Üstelik XVI. yüzyıldan itibaren Nâmî mahlaslı divan şairleri tespit edilmesine rağmen XV. yüzyıla tarihlendirebilecek, Mihri ile çağdaş ya da Mihri’den evvel yaşamış Nâmî mahlaslı/adlı bir divan şairi henüz yoktur¹². İlaveten bu mısranın “Nâmî” yerine “ey dil” seslenişiyile yazılması birinci sıradaki okuyuştan kaynaklanan gramer bozukluğu ve anlam bulanıklığını da çözmemektedir.

Üç okuyuşun başındaki “Öl diril!” emirleri, mutasavvıfların çok kullandıkları “Mûtû kable en temûtû/Ölmeden evvel ölünüz.” hadisine göndermedir. Sufiler, salikin; yani gerçek yolcusunun Hakk’a teslim olmasına, maddi-manevi dileklerinden vazgeçmesine; yani olağan ölüm gerçekleşmeden kendi iradesiyle ölmesine “ölmeden önce ölmek” derler (Gölpınarlı, 2017: 256; Yılmaz, 1992: 128). Bu, insanın benliğinin ve bencilliğinin ölümü, kendi varlığını tüketmesidir (Tulum, 2019: 342-343). Öyleyse bu beyte tasavvuf yoluna giren bir kimsenin neler yapması gerektiğini anlamak için bakılmalıdır; zira dervişliğin akıl gücüyle değil gönül temizliği ve iç aydınlığıyla yücelikleri kavrayan bir arif tipi meydana getirmesi beklenir. İşte Mihri “Ölmeden evvel öl, ikinci defa doğ¹³, yaşa, eğer arif isen **yakasız namını/adını al!**” diyerek okuyucuya seslenmiştir. Hatta ikinci mısra da “Hûbların; yani meşayihın eteğini sakın bırakma!”; yani girdiğin tarikatın müşşidine bağlan, onun kılavuzluğunu terk etme diyerek nasihatine devam etmiştir.

Dervişlerin gömlek ya da hırkalarının yakasız olduğu bilinir. Bir kimsenin dervişliğe kabulü, ona hırka giydirilmesiyle olur. Tasavvufun esası, varlık iddiasını terk edip gerçek varlık sahibi Tanrı’yı her mazharında takdis edip ferdiyetini topluma feda etmek olduğundan, dervişlik kolay bir yol değildir (Gölpınarlı, 2017: 87). “Yakasız gömlek/mintan”ın kefen anlamına gelmesi de benliği ifna edip, ölmeden önce ölmenin zorluğuna işaret eder bir kullanımdır.

XVI. yüzyıl halk şairi Pir Sultan Abdal’ın “Güzel âşık cevrimizi/Çekemezsin demedim mi” diye başlayan nefesinde geçen “Dervişlik ulu dernektir/Görene büyük örnektir/Yensiz yakasız gömlektir/Geyemezsin demedim mi (Öztürk, 2007: 204) dörtlüğü bunun hemen akla gelen ifadelerindendir.

“Anlayışlı, kavrayışlı, duygulu, manevi hâller eri, iç (=bâtın) gözüyle sırları görebilen” anlamlarıyla arif, “bütün dış bilgilerin üstünde bir görüş gücü bulunan kimse” yerine kullanılır (Tulum, 2019: 320). “Arif olmak kabiliyeti, sufilerde irfan sözüyle dile getirilir. İlim tarif edilebilir; fakat irfan görülemezdir, doğrusu Tanrı vergisidir. Bu yüzden tasavvufta ariflik rütbesi, âlimlikten üstündür” (Gölpınarlı, 2017: 25). Sonuç olarak “yakasuz nâm”, kâğıt üstünde yazmayan, daha tarif edilmemiş, henüz rütbe olarak omuza takılmamış rütbe demektir.

Nâm kelimesindeki /-ı/, belirtme hâli ekidir. Bundan ötürü “yakasuz nâmı” ibaresinin geçişsiz bir fiil olan ol- fiili ile yazılıp okunması grameri bozmuştur. Yazmalardaki al-, ol- ve öl- karışıklığına da bağlanabilecek bu sorun, al- fiilinin tamlayıcısının akuzatif eki alması gerekliliğinden mısranın başı “Öl diril al yakasuz nâmı eğer ‘arif isen” şeklinde tamir edilmiştir.

نَاسِ yazılışının “nâmî” şeklinde okunabileceği de düşünülmüş; ancak bu okuyuş, ikinci hecesindeki kapalı heceden ötürü veznin bozulmasına neden olmaktadır. Ayrıca “yakasuz nâmî” yani “yakasız namlının” munis bir ifade oluşturmadığı görülmüştür. Dahası metin bir sonraki gazelin matla beytinde kendini doğrulamıştır. “Oñmaduk Nâmî tutaldan beri bir yâr eteğin/Gel berü gel turalum biz dahi tekrâr eteğin” şeklinde okunup yazılan (Arslan, 2007: 279) beyit “Oñmaduk nâmî tutaldan beri bir yâr eteğin/Gel berü gel turalum biz dahi tekrâr eteğin” olarak okunmalıdır. Türkiye Türkçesine aktarımı da “Adı batası, uğursuz olan kişi, bir sevgilinin eteğini tuttuğu için, gel biz de sevgilinin eteğini yeniden turalım.” olmalıdır. Aslında Mihri’nin “nâmı onmaduk” ile kastı, rakiptir ve Mihri, şiirine rakibe beddua ederek başlamıştır.

İkinci sıradaki “Öl diril ol yakasuz ey dil eğer ‘arif isen” okuyuşu, “Ey gönül! Eğer arif isen, ölmeden önce öl, yani öyle yaşa ve yakasız yani ünvansız ol!” şeklinde günümüze uyarlanabilir. Hatta “öl diril” söylemi, “ölsen de kalsan da” gibi insanüstü bir çaba göstermeyi, gücünü sonuna kadar kullanmayı da düşündürdüğünden bu beyitler aynı zamanda “Ölsen de yaşasan da bu rütbeyi omzuna koymaya bak!” şeklinde yorumlanabilir. Üçüncü ve dördüncü sıradaki Emri’ye ait beyitler, Emri’nin Mihri’den tek farklılaştığı kullanımlardır; çünkü bunlarda “yakasuz” kelimesi yer almaz. Sırayla Türkiye Türkçesine aktarımları şöyledir:

3. Ey gönül! Eğer akıl isen ölsen de yaşasan da hûbların; yani şeyhlerinin yakasını al, tut; hele eteklerini sakın bırakma.

4. Ey gönül! Eğer arif isen, hûbların; yani şeyhlerinin yakasını eline al! Tut; hele eteklerini sakın bırakma.

Bu iki gazelin arasında tespit edilen geniş çaptaki benzerlikler, Emrî'nin gazelinin sirkatin "nesh"¹⁴ tabir edilen şekline örnek gösterilebileceğini ispatlar niteliktedir.

B.

Mihri Hatun'un aynı vezin, kafiye ve redifte yazdığı ikinci gazeli (125.) şöyledir:

1. Oñmaduk *nâmı* tutaldan beri bir yâr eteğin

Gel berü gel tutalum biz dahi tekrâr eteğin

Adı batası, uğursuz olan kişi, bir sevgilinin eteğini tuttuğu için, gel biz de sevgilinin eteğini yeniden tutalım.

2. Nice hercâyi cefâ-kârlara yalvaralum

Tutayuz bir gün ola belki vefâ-dâr eteğin

Ne vakte kadar vefâsız eziyet edenlere yalvaralım! Bir gün gelir vefalı bir sevgilinin eteğini tutarız.

3. Hey felekdür bu cihân goncalarınıñ dem olur

Tagıdur yapragını yel koparur hâr eteğin

Hey! Felektir bu, dikkatli ol! Zaman gelir; yel, cihan goncalarının yaprağını dağıtır, diken eteğini koparır.

4. Göñül aldıklarına hoş ider ikrâr bular

Dönüben soñra tutarlar yine inkâr eteğin

Bunlar, gönlünü kazandıklarına; yani sevdiklerine sevgilerini hoşlarına gidecek biçimde dile getirirler; sonra da sözlerinden dönerek yine inkâr eteğini tutarlar; yani inkâr yoluna giderler.

5. İrteden tîz felek uş yüzlerini kara kıla

Mihri muhkem tutasın sıdk ile ikrâr eteğin (Arslan, 2007: 279)

Mihri! Felek, bir gün bile geçmeden onların yüzlerini kara çıkarırsın; sen ise sadakatle bağlanma eteğini sıkıca tutagör.

Nazireleri belirlemenin birinci basamağı zemin/model şiirle nazire olarak yazılan şiirin arasındaki vezin, kafiye, redif aynılığıdır (Köksal, 2006: 36). İkinci basamak ise tanzir edilen şiirle nazirenin muhtevada yakaladığı müşterekliktir (Köksal, 2006: 42). Bu gazel, Mihri'nin Necâti'ye nazire sayılan ilk gazeliyle aynı minvalde söylenmiştir; ayrıca gazellere bakıldığında şairlerin sevgili, rakip ve aşıkla ilgili kullandıkları şu temel kelimelerdeki ortaklık görülebilir:

Necâti	Mihri 124. gazel	Mihri 125. gazel
Sevgili-yâr-gül-etek-yaka-inkâr	Sevgili-yâr-gül-etek	Sevgili-yâr-gül-etek-inkâr
Rakip-sevgilinin zülfü-etek	Rakip-ağyâr-hâr-etek	Rakip-nâmı onmaduk-hâr-etek
Âşık-ferzane/arif-çeşm-gözyaşı-gülzâr-dağ-etek	Âşık-arif-gülzâr-dağ-etek	Âşık-arif-etek-ikrâr

Özetle Mihri'nin bu gazelinin de Necâti'yle başlatılan nazire ağına dâhil olabileceği söylenebilir.

Emrî'nin aynı vezin, kafiye ve redifte yazdığı ikinci gazeli (386.) ise şöyledir:

1. Kara toz itdi hatı zülf-i siyeh-kâr eteğin

Âb-ı tîg¹⁵ ile yudursa n'ola ol yâr eteğin

Sevgilinin siyah saçının eteğini; yani yanaklarını yeni çıkmaya başlayan sakalları kirletti. Bu yüzden sevgili, eteğini; yani yanağını ustura suyu ile yani usturayla yıkatsa; yani temizletse şaşılır mı!

2. 'Aklı gitmişti gülün 'ârız-ı yârı göricek

Dikdi uyhuda sanup iğne ile hâr eteğin

Gül, sevgilinin yanağını görünce bayılmıştı, gülü bu hâlde gören diken, onun uyuduğunu sanıp iğne ile eteğini dikti.

3. 'Andelîbüñ yaşı kan eyledi dâmânını çün

Su koyar yumaga jâle gül-i gülzâr eteğin

Bülbülün gözyaşları, gülün eteğini; yani gülü kana buladığından çiy, gülün eteğini yıkamak için eteğine su koyar.

4. Biçecek câme-i hüsnî saña hayyât-ı ezel

Biraz uzun komış ol zülf-i siyeh-kâr eteğin

Ezel terzisi yani Tanrı, senin için güzellik elbisesi biçtiğinde o simsiyah zülfün eteğini biraz uzun bırakmış; yani saçını uzun bırakmış.

5. Rişte-i eşki geçürdüm müjemûñ sûzenine

Yakama dikmek için turre¹⁶-i tarrâr eteğin

Yankesici saçının eteğini; yani ucunu yakama dikmek için kirpiğimin iğnesine gözyaşı ipini geçirdim.

6. 'Aşk ola anlara dutdılar idüp da'vâ-yı 'ışk

Biri sahrâ yakasın birisi kühsâr eteğin

Ne mutlu onlara! Mecnun ve Ferhad âşık olup, biri çöl yakasının diğeri de dağ eteğinin yolunu tuttu.

7. Âfitâb-ı ruhuña karşı tutarsa ne 'aceb

Eşk-i Emrî ter ider çeşm-i güher-bâr eteğin (Saraç, 2002: 215)

Emrî'nin gözyaşları inci yüklü gözünün eteğini; yani yanağını ıslatır. Gözyaşlarını kurutmak için yanağını senin güneş gibi olan yüzüne doğru çevirmesine şaşılır mı!

Emrî'nin bu gazelinin de Necâtî'ye nazire sayılabileceği düşünülmektedir; çünkü Necâtî'nin şiirindeki kafiye harflerini taşıyan beş kelime/kelime grubu (zülf-i siyeh-kâr, yâr, gül-i gülzâr, kühsâr, çeşm-i güher-bâr) aynen kullanılmış olup aşağıdaki beyitte ise anlam ortaklığı dikkatleri çekmiştir:

Necâtî: Âferîn ol iki ferzâneye kim eyledi çâk

Biri sahrâ yakasın birisi kühsâr eteğin

Emrî: 'Aşk ola anlara dutdılar idüp da'vâ-yı 'ışk

Biri sahrâ yakasın birisi kühsâr eteğin

Ayrıca Emrî, diğerlerinden farklı olarak gül ve bülbülü özne olarak kullanmış, kirpik-iğne benzetmesine yer vermiş ve zülûf eteği teşbihine en çok değinen olmuştur.

Sonuç

Necâtî, Ahmet Paşa'nın fâilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbıyla "-en+i" kafiye+redif dizilişinde yazdığı müzeyyel gazelinin son iki beytini tanzir ederek fe'ilâtün (fâ'ilâtün)/fe'ilâtün/fe'ilâtün/fe'ilün kalıbıyla "-âr+eteğin" kafiye+redif dizilişinde yeni bir nazire zinciri meydana getirmiştir.

Bu zincirdeki şairlerden biri olan Mihrî Hatun'un "Düşdüm ayaklara elden komadum yâr eteğin/Gerçi yârüm komadı bir nefes ağyâr eteğin" matlalı gazeli, *Pervâne Bey Mecmuası*'nda ve *Emrî Divanı*'nda Emrî'ye ait gösterilmiştir. Zaman dizininde Mihrî'nin Emrî'den daha önce gelmesi, Emrî'nin Mihrî'nin şiirini nazire sınırlarını aşarak kendine mâl ettiği sonucuna ulaştırmıştır. Emrî'nin bu tavrı, zahir bir sirkate örnektir. Aynı zamanda söz konusu durum, Mihrî'nin ailesinden ve hükümdar çevresine yakın olmaktan kaynaklanan şöhretiyle mütenasip şairliğinin etkileme-etkilenme ekseninde bir örneğini de sunmuştur.

Bu yazıyla Mihrî ve Emrî'nin aynı dış yapıda birer gazel daha yazdıkları fark edilmiştir. Şairlerin ikinci gazellerinin de Necâtî'ye nazire olduğu söylenebilir; zira kafiyeyi taşıyan kelimelerin ortaklığı, ifade benzerlikleri ve anlatının kurgulandığı müşterek kelimeler ilk bakışta dikkatleri çekmektedir.

Yine bu yazıyla Mihrî'nin iki gazelinde de geçen نَامِي yazılışının bir özel isim sayılıp "Nâmi" şeklinde okunuşunun neden olduğu gramer aksaması ve anlam bulanıklığı giderilmeye çalışılmış ve söz konusu beyitler için "Öl diril al yakasuz nâmi eğer 'ârif isen" ve "Oñmaduk nâmi tutaldan beri bir yâr eteğin" okunuşları teklif edilmiştir. Ezcümle "yakasuz nâm", ariflikle alakalı olmak üzere kâğıt üstünde yazmayan, daha tarif edilmemiş, henüz rütbe olarak omuza takılmamış rütbe demektir. Nâm kelimesindeki /-ı/, belirtme hâli ekidir. Bundan ötürü "yakasuz nâmı" ibaresinin geçişsiz bir fiil olan ol- fiili ile yazılıp okunması grameri bozmuştur. Yazmalardaki al-, ol- ve öl- karışıklığına da bağlanabilecek bu sorun, al- fiilinin tamlayıcısının akuzatif eki alması gerekliliğiyle çözülebilir. "Nâmi oñmaduk" ile rakip kastedilmiş olup, Mihrî'nin rakibe "adı batası, uğursuz" diyerek beddua ettiği anlaşılmıştır.

Son olarak hem Necâtî'nin zemin şiiri hem de Mihrî ve Emrî'nin nazirelerinde *etek* kelimesi, metin bağlamına göre sevgilinin eteği, dağın eteği, gül bahçesinin yolu, etrafı, kıyısı; gülün ve dikenin kendisi, sevgilinin saçı, sevgilinin saçının ucu ve sevgilinin yanağı karşılığında kullanılmıştır.

Sonnotlar

¹ Halvetiyye Anadolu'ya Sadreddîn-i Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas tarafından getirilmiştir (Uludağ, 1997: 394).

² Haremden agoraya çıkmak ifadesi için bkz. Timuroğlu, 2021.

³ *Mihrî Divanı*'nın Türkiye kütüphanelerinde bulunan 4 yazma nüshası şunlardır: (F) Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Manzum, No: 414, (M) Ankara Millî Kütüphane, Yz. FB. No: 220, (S) Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü, No:3974, (Ü) İstanbul Üniversitesi kütüphanesi, T.Y. 1994/2, v. 87b-163b (Arslan, 2018: 12-14). Ayrıca *Mihrî Divanı*'nın müellif hattı elde değildir.

⁴ Mihrî Hatun hakkında yapılmış kaynakça için bkz. Musayeva, 2017, Havlioğlu, 2017; Gür, 2019; Çelik, 2020; Yılmaz, 2023.

⁵ *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'de Necâtî'nin bu şiirini tanzir eden diğer şairler Kemâl Paşa-zâde, İshâk Çelebi, Muhibbî, Sürûr-i Müderris, 'Atâ-i Üskübî, Zâtî, Seydî 'Ali Çelebi/Kâtibî, Şevkî, Helâkî, Lâmi'i-zâde Lem'î Çelebi, Subhî, Şâvur-ı Kâdî, Nikâbî, Edirneli Nazmî (2 gazel)'dir (Köksal, 2017: 1236-1242). *Pervâne Bey*'de ise Sürûr-i Müderris hariç bu isimlere ek olarak Emrî Çelebi, Seydî Beg, Fütûhî, Âzâdî, Garâmî-i Kâdî'nin Necâtî'ye nazire yazdığı kayıtlıdır (Gıynaş, 2017: 1998-2005)

⁶ bkz. Tulum, 2017: 22.

⁷ Yakasından geçirmek: oğulluğa kabul etmek, tebennî etmek (Şemseddin Sâmî, 1317: 1533)

⁸ Divan Şiirinde "çok başlu/ziyade-ser" deyiminin anlamları için bkz Çetinkaya (2009).

⁹ "Er, erden biter." İfadesi "Er-zâde" terimini hatırlatır. "Er-zâde, bilhassa Bektâşilerde kullanılır; mürşidin babası da mürşit olursa ona Er-zâde derler." (Gölpınarlı, 2017: 115).

¹⁰ *Dostum! Gönül eli, senin lütuf eteğini öyle sıkı şekilde tuttu (sana öyle bağlandı) ki ayrılık kılıcı beni senden ayıramaz.*

¹¹ *Eğer elimi kesersen senin lütuf eteğinde elim kalır; lütfunu kesersen elimde lütuf eteğin kalır.*

¹² bkz. <https://teis.yesevi.edu.tr> (Erişim: 28.11.2024)

¹³ bkz. "İkinci doğum" maddesi (Gölpınarlı, 2017: 163)

¹⁴ Nesh, başkasının sözünün olduğu gibi veya bir kısmının tertibinin/sırasının değiştirilmeden alınmasıdır. Bir diğerinin söylediklerinin başka bir zeminde ifadesi demek olan sirkatin zahirî türlerindendir (Kılıç, 2007: 102).

¹⁵ Tığ kelimesi için ilk akla gelen karşılık kılıç olsa da tığ, bu beyitte ustura anlamında kullanılmıştır. Tığ için bkz. Şükun, 1996: 631; [URL:3](#) “Tığ” (Erişim: 08.01.2025) Nâbi'nin 183. gazelinde de görüldüğü gibi Fedâ-yı tığ olur haddin tecâvüz eyleyen mûlar/Cefâ-yı tığden âsûdedir müjgân u ebrûlar (Bilkan, 2020: 608)

¹⁶ Turre kelimesi sadece kâkül, perçem değil, gîsû; yani omza dökülen saç ve doğrudan zülûf anlamlarına da gelir (Tulum, 2011: 1784). Bu beyitte “yakaya dikmek”ten bahsedildiği için turre, gîsû; yani omza dökülen saç, zülûf anlamında kullanılmıştır.

Kaynaklar

- AKTAŞ, M. M. (2023). “Mihri Hatun’un Yayınlanmamış Gazelleri”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Y. 9, S. 18, 105-126.
- ARSLAN, M. (2007). *Mihri Hâtun Dîvânı*. Amasya Valiliği Yayını No: 24. 1. Basım. Ankara: Uyum Ajans.
- ARSLAN, M. (2018). *Mihri Hâtun Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-208575/mihri-hatun-divani.html> (Erişim: 04.05.2024)
- ARSLAN, Ö. (2021). *Necâtî Bey'in XV. ve XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirine Tesiri*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BİLKAN, A. F. (2020). *Nâbî Dîvânı*. Gözden geçirilmiş 3. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- CANIM, R. (2000). Latîfî- Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsîratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- CUNBUR, M. (2011). *Osmânî Dönemi Türk Kadın Şâirleri*. Ankara: Türk Kadınları Kültür Derneği Yayını.
- ÇELİK, A. (2020). “Gülün bülbül olduğudur: Osmanlı’nın kadın şâirleri üzerine bir bibliyografya denemesi”. *Journal of Humanities and Tourism Research*, C. 10, S. 1, 182-212.
- ÇETİNKAYA, Ü. (2008). “Dîvân Edebiyatında kadına genel bakış”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkic*, V. 3/4, 280-334.
- ÇETİNKAYA, Ü. (2009). “Dîvân şiirinde çok başlı (ziyade-ser) deyimini üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, V. 4/2, 226-245.
- GIYNAŞ, K. A. (2017). “Pervâne Bey Mecmuası”. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html>
- GÖLPINARLI, A. (2017). *Tasavvufî dilimize geçen deyimler ve atasözleri tercemesi ve şerhi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GÜR, N. (2019). “Bir Osmanlı kadın şairinin biyografisini yeniden yazmak”. *Prof. Dr. Mehmet Arslan’a Armağanı*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 419-427.
- HAVLİOĞLU, D. (2010a). “On the margins and between the lines: Ottoman women poets the fifteenth to the twentieth centuries”. *Turkish Historical Review*, 1, 25-54.
- HAVLİOĞLU, D. (2010b). “Valideler, Hemşireler, Kerimeler: Osmanlı Şiirinde Kadınlararasılık”. *Journal of Turkish Studies (JTS) / Türklük Bilgisi Araştırmaları (TUBA) Festschrift in Honor of Walter G. Andrews [=Walter G. Andrews Armağanı]*. C. 34/II, 105-113.
- HAVLİOĞLU, D. (2017). *Mihri Hatun: performance, gender-bending, and subversion in Ottoman intellectual history*. New York: Syracuse University Press
- İLHAN, E. (2024). “Mihri Hâtun mu Revânî mi? Ey Benüm Şiirüme Nazire Diyen” Kim?”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Y. 10, S. 20, 148-170.
- KARAKÖSE, S. (2019). “Fuzûlî-Emrî: ‘Dâmen’ Ölçeğiyle İki Sahanın Panoraması, İki Şairin Sosyal Konumu ve Üslûbu”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]*, C. 2, S. 1, 67-102.
- KILIÇ, A. (2007) *Ahmed Hamdî, Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*. (İnceleme-Metin-Dizin). 1. Baskı. Kayseri: Laçın Yayınları.
- KIZILTAN, M. (1994). “Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazarın Kadın Şairler”. *Sombahar Dergisi*, 21-22 Ocak-Nisan (Kadın Şairler Özel Sayısı), 104-169.

- KÖKSAL, M. F. (2006). *Sana benzer güzel olmaz-divan şiirinde nazire*. 1.Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖKSAL, M. F. (2017). “Mecma‘u’n-Nezâ‘ir”. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195954/mecmaun-nezair-edirneli-nazmi.html> (Erişim: 10.11.2024)
- KÖKSAL, M. F. (2023). “Osmanlı’nın Meçhul Kadın Şairleri”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 30, S. 30, 343-368.
- KUTLAR OĞUZ, F. S. (2024). “Tezkireciler ve şair kadınlar: Şair tezkirelerinde cinsiyetçi söylem”. *Turkish Studies-Language and Literature*, C. 19, S. 01, 715-740.
- MUSAYEVA, S. (2017). “Mihri Hâtûn Hakkında Rus Dilinde Yapılmış Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Amasya Sempozyumu Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat Bidirileri Kitabı*, (Hızl.: M. F. Köksal vd.) 2. Cilt, 1288-1316, KIBATEK (Kıbrıs Balkanlar Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu) Yayınları.
- ÖZTOPRAK, N., vd. (2024). *Klasik Türk edebiyatında kadın şairler I: şiirin zarif kalemleri*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, T. (2007). *Pir Sultan Abdal bütün şiirleri*. İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- SARAÇ, M. A. Y. (2002). *Emrî Divanı*. 1. Basım. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- ŞENÖDEYİCİ, Ö. (2023). “Osmanlı Edebî Metinlerinde Kadın Algısı”. *Kadın ve Yaşam*. Konya: Eğitim Yayınevi, 303-317.
- ŞÜKUN, Z. (1996). *Farsça Türkçe Lûgat*. C.1. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- TARLAN, A. N. (1963). *Necatî Beg Divanı*. Milli Eğitim Basımevi.
- TARLAN, A. N. (1966). *Ahmed Paşa Divanı*. Milli Eğitim Basımevi.
- TİMUROĞLU, S. (2021). *Kanatlanmış Kadınlar-Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu*. 2. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TOSKA, Z. (2000). “Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Sesi”. *Türk Edebiyatı Tarihi II*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 672-682.
- TULUM, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve Söz varlığı-Meninski'nin Thesaurus'u ve XVII. yüzyıl İstanbul Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TULUM, M. (2017). *Tarihî metin çalışmalarında usul-Nâme-i Kudsî (Menâkıbu'l-Kudsiyye)'nin yayımlanmış metninden derlenen verilerle- 1. Kitap*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- TULUM, M. M. (2019). *Hoca Ahmed Yesevî-Dîvân-ı Hikmet-Hikmetler mecmuası-Mısır nüshası-1650*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (1994). “Halvetiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15, 393-395.
- YALÇINKAYA, Ş. (2012). “Osmanlı kadın şairleri erkekler gibi mi yazardı?”. *Nüans Sanat Tarihi Dergisi*, S. 2, 111-119.
- YILMAZ, M. (1992). *Edebiyatımızda İslamî kaynaklı sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- YILMAZ, G. A. (2023). “Rivayetlerin gölgesinde kalan şairlik: tarihî kaynaklarda Mihri Hatun ve Leylâ Hanım”. *World Women Conference-VI*, (Hızl.: Sevinç Rahımova vd.), 577-589.
- URL:1 “Mihri”. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mihri-hatun> (Erişim: 04.04.2024)
- URL:3 “Tiğ”. <https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/steingass/images/P-0342.jpg> (Erişim: 08.01.2025)